

1. מה באור המלה 'ואתחנן' ומדוע כתוב 'ואתחנן' ולא 'ואתפלל'?
2. מדוע התחנו משה והלא הוא כבר ידע שיהושע יכניס את ישראל לארץ? ומדוע לא התפלל בעד אהרן?
3. מדוע הדגיש הכתוב 'בעת ההוא'? ומדוע חכה משה עד עכשיו להתחנו לה'?
4. כשכתוב 'לאמר', הפרוש הוא להגיד לאחרים - לפי כך מדוע כאן כתוב 'לאמר'?
5. מדוע כתוב 'ה' אלקים', ולמה הקדים הכתיב 'ה' ל-'אלקים'?

ואתחנן

1. מה באור המלה 'ואתחנן' ומדוע כתוב 'ואתחנן' ולא 'ואתפלל'?

כתב רש"י: "אין חנון בכל מקום, אלא לשון מתנת חנם". מסביר השפתי חכמים: "דאם לא כן ה'יה לו לכתב 'ואתפלל'. ממשיך רש"י: "אף על פי שיש לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים, אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם, לפי שאמר לו 'וחנתי את אשר אחן' (שמות לג, יט) אמר לו בלשון 'ואתחנן'. השפתי חכמים מסביר את תרוץ רש"י: 'רצונו לתרץ מהיכן ידע משה לבקש מהקב"ה בקשה אף במתנת חנם ולא בשביל מעשים טובים, ועל זה פרש 'וחנתי' וגו'". ממשיך רש"י: "דבר אחר: זה אחד מעשרה לשונות שנקראת תפלה".

כתוב במדרש: "אמר רבי יוחנן: עשרה לשונות נקראת תפלה ואלו הן: שועה, צעקה, נאקה, רנה, פגיעה, בצור, קריאה, נפול, ופלול וכו' ותחנונים, דכתיב 'ואתחנן אל ה', ומכלן לא נתפלל משה אלא בלשון תחנונים. אמר רבי יוחנן: מכאן אתה למד, שאין

לבריה כלום אצל בוראו, שהרי משה רבן של כל הנביאים לא בא אלא בלשון תחנונים. אמר רב לוי: למה לא בא משה אלא בלשון תחנונים? המשל אומר: הוי זהיר שלא תתפס מקום דבורך, כיצד? כך אמר הקדוש ברוך הוא למשה: 'וחנתי את אשר אחן ורחמתי את אשר ארחם' (שמות לג, יט), אמר לו: מי שיש לו בידי 'ורחמתי' - במדת רחמים אני עושה עמו. ומי שאין בידי 'וחנתי' - במתנת חנם אני עושה עמו."

הפלי יקר כתב על דברי רש"י: "וקשה על זה, מהיכא תיסק אדעתין שיתלו במעשיהם הטובים שפבר עשו? הלא לעולם אין לאדם שום חוב על הקב"ה, כי כל המצות שהאדם עושה אין בהם די השיב 'כעל גמלות כעל ישלם' (ישעיה נט, יח) כל תגמולוהי עליו במה שפבר עשה לו ה', כי גבר עליו חסדו מיום הולדו ... ואיך אמרו: 'אף על פי שיש לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים? והראיה שמביא מן הפסוק 'וחנתי את אשר אחן' (שמות לג, יט) אינה ראיה לכאן, כי פסוק זה אין למדין ממנו כי אם שאף מי שאין לו זכות הקב"ה עושה עמו על צד החנינה, אבל משה שנענש בחטאו שלא יכנס לארץ, מה ענינו לפסוק זה? כי הוא ודאי גרוע ממי שאין לו לא זכות ולא חובה.

ועונה הפלי יקר: והתשובה לכל זה, שמה שאמרו שיש לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים, אין הפרוש באותן מעשים טובים שפבר עשו, אלא במעשיהם הטובים שעתידין לעשות, כי מסתמא כל צדיק אינו מבקש שום הנאה גופנית, כי אם כדי שעל ידה יהיה לו מקום לקים איזו מצוה, וזה הדבר שדרש רבי שמלאי: וכי לאכל מפריה הנה צריך משה? אלא אמר: הרבה מצות תלויות בארץ (סוטה יד). ואם כן, הנה לו לתלות בקשתו באותן מעשים טובים שעתיד הוא לעשות על ידי בקשה זו". אם כן, למה בקש משה בלשון תחנונים? עונה הפלי יקר: "אלא שמרב ענוה שבו לא רצה לתלות השאלה באותן מעשים טובים שעתיד הוא לעשות על ידי הבניסה לארץ, כי אולי יכנס ולא יעשה המצות, ורק ההנאה הגופנית יקבל ואת הטוב לא יקבל? לכה בקש בלשון חנינה, מתנת חנם בעלמא."

ובמעם לועז כתוב: "ויש לכם לשאל, הרי הפתוב הנה צריך לומר ואתפלל לפני ה', כמו שאמר בשעה שהתפלל על ישראל אחרי מעשה העגל, שנאמר ואתפלל אל ה'. אבל עליכם לדעת ששאלשה טעמים יש שאמר בלשון זו: הטעם הראשון ... כל זמן שהיה חי כל אותו הדור שהוציא ממצרים, הנה מדבר משה בעז ובאמץ, כשהטאו בעגל התפלל עליהם ואמר לפני הקב"ה: 'למה ה' יחרה אפה בעמך' ... אבל אחר שגזר הקב"ה שימות

כל אותו הדור במדבר בגלל עון המרגלים, ועכשיו לא נשארו אלא בניהם של אלו, פחתה אותה גדלה שהיתה למשה רבינו, ולא היה יכול להתפלל בעז. שכל אותו תקף היה לו בזכותו של אותו דור שהוציא ממצרים ... ולכן לא היה משה יכול לדבר בעז ודבר בתחנונים.

הטעם השני שדבר בלשון תחנונים, שבשעה שפעס הקב"ה על משה רבינו וגזר שלא יבנס לארץ ישראל, היה הדבר נראה למשה רבינו כדבר קל".

הטעם השלישי שמביא המעם לועז הוא שאף על פי שיש לצדיקים הרבה מעשים טובים, הצדיקים מבקשים מתנת חנם מה', כדי להביא אתם את מעשיהם הטובים לעולם האמת, שבקשתם לא תגזר מהקדון הקימת לעולם הבא.

כתוב במדרש (תהלים יח, כב): "מהו 'ואתחנן'? מלמד שהרבה תחנונים כנגד מלאכי השרת, כתיב הכא 'ואתחנן', וכתיב התיב: 'ורגליהם רגל ישרה' (יחזקאל א, ז). 'ואתחנן' גימטריא חמש מאות וחמש עשרה כמנין 'ישרה'".

הפני יהושע מפרש את החשבון ומבאר, שהרי אחרי שבני ישראל כבשו את ארץ סיחון ועוג, חשב משה שהוא יכול לבקש מה' לבטל את הגזרה שלא יבנס לארץ ישראל [וכמובא לקמן בשם הראשונים]. התחיל משה להתחנן לפני ה' בכל תפלה. ומתי זה היה? במסכת בבא בתרא (קכא) כתוב שזה היה בט"ו באב. ומתאריך זה התחנן משה לפני ה' שלש פעמים ביום (למעט שבתות, שבהן לא מבקשים תחנונים). מט"ו באב עד יום שהסתלק משה (ז' אדר) יש מאתיים יום. פחות 28 שבתות, נשארו 172 יום. שלש תפלות ביום יוצא 516 תפלות. אלא שבט"ו באב הספיק משה להתפלל רק שתי תפלות - סך הכל תקט"ו תפלות, בגימטריא 'ואתחנן'.

2. מדוע התחנן משה והלא הוא כבר ידע שיהושע יכניס את ישראל לארץ? ומדוע לא התפלל בעד אהרן?

כתב הרמב"ן: "כאשר הזכיר כבוש ארץ סיחון ועוג אמר (דברים ג, כא) 'ואת יהושע צויתי בעת ההוא, הזכיר כי אני לא אעבר שם, כי התחננתי אל השם הנכבד ולא שמע אלי, וצוה אותי לחזק את יהושע כי הוא יעבר'".

כתוב במעם לועז: "משל למה הדבר דומה? למדינה שהיתה חיבת מס למלך, ולא היתה בידם לפרוע המס, ורצו לבקש מן המלך שיותר להם המס הזה. אבל ידעו שהמלך לא יותר כלל. והיו לו למלך שני אויבים רעים. יום אחד הרגו את שני האויבים האלו. אמרו בני המדינה, עכשיו שהמלך שמח באבוד שני אויביו הרעים, שעת רצון היא לבקש ממנו שיותר לנו המס. כך אמר משה רבינו: עכשיו שיש להקב"ה קורת רוח שנעקרו שני קוצים ממאירים מן העולם, והם סיחון ועוג, שעת רצון היא ואבקש רחמים מלפניו שיבטל הגזרה, אפשר ויקבל תפילתי".

ומעשה היתה בילד שנולד בתוך מערה. הוריו גדלו אותו כל הימים במערה - עולמו כלו היתה בתוך המערה, ועולם אחר הוא לא הפיר. ובעולמו הזה, הילד היתה שמח ומרצה. יום אחד הסתובב הילד במערה, הגיע לפתחה, יצא החוצה - ונפקחו עיניו. סביבו הוא ראה לראשונה את העולם הגדול: את השמים, את העצים, את הנהרות, וכל השאר. קראו לו הוריו לחזור, והילד התחנן לפניהם שיתנו לו להשאר בחוץ. כך היתה עם משה - כשהגיע הזמן להפגס לארץ ישראל, ראה משה רבינו את כל הארץ מרחוק, והבין שהעולם שהפיר עד עכשיו הוא כלום בהשוואה לארץ ישראל. למרות שהבין שיהושע ינהיג את העם, התחנן משה לפני ה' שיבטל את הגזרה.

ומדוע משה לא התפלל בעד אהרן? והרי כתוב במסכת בבא קמא (צב): "דאמור רבנן כל המבקש רחמים על חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה". מפרש האזנים לתורה: ה' צנה את משה קח את אהרן ואת אלעזר בנו ... והפשט את אהרן את בגדיו והלבשתם את אלעזר בנו ואהרן יאסף ומת שם' (במדבר ב, כה-כו). באותו עת ידע משה שתפלה לא תעזר. ה' כבר מנה את אלעזר ככהן גדול במקומו של אהרן, "ואין מלכות נוגעת בחברתה אפלו במלוא נימה" (יומא לח:).

3. מדוע הדגיש הכתוב 'בעת ההוא'? ומדוע חפה משה עד עכשיו להתחנן לה'?

כתב רש"י: "לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג, דמיתי, שמא התר הנדר".

ובאר השפתי חכמים: "ואם תאמר וכינן שהתר הנדר, תפלה זו למה? ויש לתרץ דהכי קאמר משה, קדם כבוש ארץ סיחון ועוג לא עלתה על דעתי להתפלל כיון שהיה גזר דין

עם שבועה לא יועיל שום תפלה, אבל לאחר הכבוש והנחיל לבני גד ובני ראובן ויחזי שבט מנשה, אמרתי שמא הטר הנדר, דנדר שהטר מקצתו הטר כלו, ואם בן הוי גזר דין בלא שבועה, לכי מהני תפלה.

וכך מפרש האור החיים הקדוש: "צריך לדעת אומרו 'בעת ההוא', ורבותינו ז"ל אמרו כשראה שנפל סיחון ועוג לפניו וכו', לדבריהם חוזר למה שלפניו שהיא מלחמת סיחון ועוג, ולפי זה טעם המאמר לומר שזולת מה שהיה בעת ההיא [שבלי מלחמת סיחון ועוג] לא הייתי מתפלל כי הגזרה כבר נגזרה".

כתב הרמב"ן: "בעת הנזכרת שכבשתי סיחון ועוג והתחלתי להלחם בעממין שנתנו לישראל וחלקתי הארץ לשני שבטים, והיה זה כאשר נאמר לו (במדבר כז, יב) 'עלה אל הר העברים הזה, כי אז בקש רחמים על הדבר והתחנן התחנה הזאת. וכאשר לא שמע השם בקולו, חזר והתפלל יפקד ה' אלקי הרוחת לכל בשר איש על העדה'."

מוסיף הפלי יקר: "ולכך נאמר 'בעת ההוא לאמר', כי עשה שאלתו 'כאשר הוא שם' (בראשית כא, יז), על דעת ההנה, שעדין אין שום זכות בידו, מבלי שישקוף על העתיד לבוא שסופו לבוא לידי קיום מצות, כי שמא יבא או לא יבא. לכה אמר בלשון ואתחנן, כי היה צריך לבקש חנם על העת ההוא כאמור" [וכמובא לעיל בשם הפלי יקר].

4. כשפתוב 'לאמר', הפרוש הוא להגיד לאחרים - לפי כן מדוע פאן פתוב 'לאמר'?

כתב רש"י: "זה אחד משלשה מקומות, שאמר משה לפני המקום, איני מניחה עד שתודיעני אם תעשה שאלתי, אם לאו". ובדומה, כתוב במדרש רבה: "מהו 'לאמר' אמר ר' עקיבא אמר משה: רבונו של עולם השיבני על דברי אם אני נכנס לארץ ישראל אם איני נכנס".

מוסיף האור החיים הקדוש: "ורבותינו דרשו שאמר משה לה': השיבני על דברי אם אני נכנס לארץ, וזה דרך דרש. אכן פרוש אומרו 'בעת ההוא' הוא זמן שנשבע ה' על דור המדבר שלא יראו את הארץ ... התחנן לה' לבטל גזרתו ולהתיר השבועה ... והגם שבתחלתו לא מצינו שלא הזכיר אלא על עצמו ולא עמו, אף על פי כן פונתו היתה בחכמה שהתפלל על עצמו להתיר שבועה שעליו ואחר כך יאמר לפניו לבטל גם על

ישראל. ויהיה הדבר קל להשיג, מדין נדר שהתר מקצתו התר בלו (נדריים טו). הוא אומר 'לאמר', פרוש: אין תכלית הדבר בדברים הנאמרים אלא לאמר עוד דברים אחרים. וזה עשה בחכמה כי יותר יהיה נקל להתקבל תפלתו על עצמו להתיר שבועת הגזרה שעליו להיותו נקי וצדיק מהתיר שבועת גזרת ישראל שהם בעלי העון, וכל דברי משה יגידו צדקת ה' עשה".

5. מדוע פתוב 'ה' אלקים', ולמה הקדים הפתוב 'ה' ל' - אלקים'?

כתב הרמב"ן: "רחום בדין, לשון רש"י. ולא השגיח הרב כי השם הראשון הוא פתוב באל"ף דל"ת והשני הוא פתוב ביו"ד ה"א, שבו אמרו כל מקום שנאמר ה' זו מדת הרחמים, אלקים זו מדת הדין. אבל השמות הנזכרים כאן, אדון במדת רחמים. וכך אמרו בילמדנו. אמר לו: רבון העולמים אי מתבעי לי בדין הב לי ואי לא מתבעי לי בדין רחם עלי, כשם שאמר אברהם ה' אלקים ממה תתן לי וגו', וגם באברהם כן הם פתובים הראשון אל"ף דל"ת והשני יו"ד ה"א". ממשיך הרמב"ן: "כל מקום שנאמר ה' זו מדת רחמים, שנאמר ה' קל רחום וחנון, אלקים זו היא מדת הדין, שנאמר 'עד האלקים יבא דבר שניהם'. והפונה לפרש כי השם השני בכאן הוא מדת הרחמים והוא השם המיוחד, ושאר השמות בלן מדת הדין כמו אלקים שהוא שם גם לדינים, וכל שכן אל"ף דל"ת שהוא לשון אדונים".

בא הפתוב ללמדנו כאשר הקב"ה בא לדון אותנו על חטאינו, הוא נוהג אתנו במדת הרחמים ומקל בדיננו.